

30 år i Afghanistan

SAK håller fast vid devisen *folk till folk*

Med truppeddragningarna 2014 står Afghanistan inför nästa stora epokskifte. Då ska den internationella militärens stridande enheter ha lämnat, och den afghanska armén och polisen tagit över säkerhetsansvaret. Samtidigt minskar biståndet. Ledande politiker, amerikanska generaler och den afghanska regeringen menar att det kommer att gå bra, medan de flesta oberoende observatörer och analytiker är mera pessimistiska. Den osäkra framtiden till trots kommer Svenska Afghanistankommittén (SAK) fortsätta sitt arbete i Afghanistan.

Text | Anders Fänge

Anders är styrelseledamot i SAK, hedersdoktor vid Umeå universitet och tidigare platschef för SAKs kontor i Kabul.

Innan kriget började i Afghanistan 1978 var Sverige känt främst för Husqvarnas spritkök i mässing. Det var mäktigt populärt på landsbygden och kallades *bokhari Swidén*, den svenska spisen

Afghaner som haft privilegiet att få gå i skola visste dessutom att i Sverige och andra skandinaviska länder var solen uppe dygnet runt i ett halvår för att sedan omedelbart följas av total natt i nästkommande halvår. För det stod det i en skolbok i geografi för sjätte klass, som användes på 1950- och 1960-talen.

I slutet av 1970-talet växte en motståndsrörelse kallad mud-

jaheddin fram. Året efter den kommunistiska statskuppen 1978 inleddes den sovjetiska ockupationen.

Svenska Afghanistankommittén påbörjade sitt biståndsarbete i Afghanistan på hösten 1982. Ett centralt fältkontor öppnades i Peshawar, i nordvästra Pakistan, vid den afghanska gränsen.

SAK BYGGDE UPP SIN VERKSAMHET på landsbygden i Afghanistan, i de områden som kontrollerades av mujaheddin. Det började inom hälsovårdsområdet, fortsatte med stöd till skolor, inklusive flickskolor, och 1987 drog ett jordbruksprogram igång.

I slutet av 1980-talet hade SAK projekt i 29 av de dåvarande 32 provinserna. Vid det laget hade *Komité Swidén* (dari) eller *Swiden Komita* (pashtu) definitivt ersatt Husqvarnas gamla spritkök som symbol för Sverige.

En viktig del i arbetet, som under det första årtiondet bedrevs över gränsen, var den så kallade *checkingen*, som gick ut på att samla in information om personer och förhållanden på den afghanska landsbygden. Syftet var att identifiera individer och lokala organisationer som kunde fungera som kanaler för biståndet. Detta för att sälla bort sådana som avsåg att utnyttja biståndet för personlig vinning.

En biprodukt av *checkingen* blev ett tämligen imponerande arkiv av "vem är vem" inom den mosaikartade afghanska motståndsrörelsen. Denna kunskapsbas användes av FN och andra hjälporganisationer, som kom in i bilden mot slutet av 1980-talet,

” när den sovjetstödda regeringen i Kabul föll på våren 1992 förändrades situationen radikalt. För landet och folket i stort blev det först en kort period av hopp om att freden äntligen skulle infinna sig, men redan i slutet av sommaren hade ett inbördeskrig mellan olika fraktioner inom den afghanska mudjaheddin brutit ut.

Anders Fänge

i samband med att de sovjetiska trupperna lämnade Afghanistan.

Åren på 1980-talet var en tid av en mycket stark, nästan halsbrytande expansion för SAK. Budgeten för det första hela verksamhetsåret 1983 var på drygt en miljon kronor. Sju år senare hade den växt till ungefär 80 miljoner.

Samma år stödde SAK över 100 kliniker och 473 primärskolor med drygt 88 000 elever, varav 2 160 flickor. En blygsam början för flickorna, men likväl en början, som sedan tog fart under nästa årtionde.

NÄR DEN SOVJETSTÖDDA REGERINGEN I KABUL föll på våren 1992 förändrades situationen radikalt. För landet och folket i stort blev det först en kort period av hopp om att freden äntligen skulle infinna sig, men redan i slutet av sommaren hade ett inbördeskrig mellan olika fraktioner inom den afghanska mudjaheddin brutit ut.

Inbördeskrigets värsta strider stod i och kring Kabul, där tiotusentals människor dödades och stora delar av staden förstördes. Samtidigt upphörde det utländska stödet till mujaheddin, vilket ledde till att många av de mujaheddinkommandanter som tidigare slagits mot ockupationen och kommunistregimen började exploatera och förtrycka den egna befolkningen. Det kom att kallas för kommandantväldet.

Inbördeskriget förändrade också förutsättningarna för SAKs arbete. Å ena sidan blev det möjligt att öppna regionkontor inne

i Afghanistan, vilket bland annat innebar att stödet till och kontrollen av kliniker, skolor och andra projekt underlättades.

Samtidigt medförde kommandantväldet en ökande kriminalitet och därmed osäkerhet, som innebar stora svårigheter i arbetet. Misstag gjordes.

Till exempel överskattade SAK tillkomsten av en regering som bestod av motståndsrörelsens olika fraktioner. I provinsen Ningrahar överlämnades ett antal skolor till “myndigheterna” med resultatet att dessa snabbt upphörde att fungera.

Talibanerna bildades i Kandahar 1994 – enligt deras egen historieskrivning som en reaktion mot eländet, förtrycket och laglösheten som inbördeskriget och kommandantväldet stod för. Under de första åren gick de fram som en väckelserörelse och ångvält över de pashtunska områdena i södra och östra delarna av landet.

Delvis bars de fram av ett folkligt stöd, då de gjorde processen kort med de förhatliga kommandanterna, och delvis därför att Pakistan gav dem ett allt större stöd.

Det var först senare, när talibanerna gick längre norrut och stötte på andra etniska grupper, som kriget tog fart. 1995 tog de Herat i västra Afghanistan. I september året efter Kabul, varefter de bildade regering och började utfärda lagar och bestämmelser, som i mycket visade deras intoleranta tolkning av Islam.

KRIGET FORTSATTE FRAM TILL 2001. Talibanerna erövrade

stora områden i norr, och den Norra Alliansen som var deras huvudsakliga motståndare, trängdes alltmer tillbaka i nordöst.

För SAK och dess arbete innebar talibanstyret både en lättnad och en svårighet. En lättnad därför att oberäkneligheten under kommandantväldet ersattes av en ordning där enskilda gruppers laglöshet och kriminalitet var så gott som bortblåst. En svårighet därför att talibanernas rigida uttydning av den islamska lagen, framför allt deras kvinnofientlighet, orsakade problem med att rekrytera och hålla kvar kvinnliga anställda på projekt-kontoren.

Talibanerna var hårdare i de större städerna, speciellt i Kabul. Staden var i deras ögon roten till all synd och ogudaktighet som drabbat Afghanistan, ett sentida Sodom och Gomorra.

På landsbygden, som de själva kom ifrån, hade de en mera obekymrad attityd. Det innebar bland annat att de i praktiken tillät primärskolor för flickor, något som paradoxalt nog medförde att det under talibanerna fanns områden på landsbygden där det gick fler flickor i skola än någonsin tidigare i afghansk historia.

Till exempel gick 212 flickor i skola i provinsen Wardak, det sista fredsåret (1977) medan SAK 1998 drev skolor för över 3 000 flickor i samma provins.

Under talibanåren ökade SAK antalet flickor i landets skolor. Under perioden 1997-2001 ökade de från 28 000 till 39 000. SAK startade också vidareutbildning av kvinnliga lärare under dessa år. Personalstyrkan utgjorde då 12 000 personer, varav den stora majoriteten var lärare och sjukvårdspersonal.

DEN AMERIKANSKA INTERVENTIONEN på hösten 2001 och

tillsättandet av en regering med Hamid Karzai som innebar en drastisk och genomgripande förändring av biståndet.

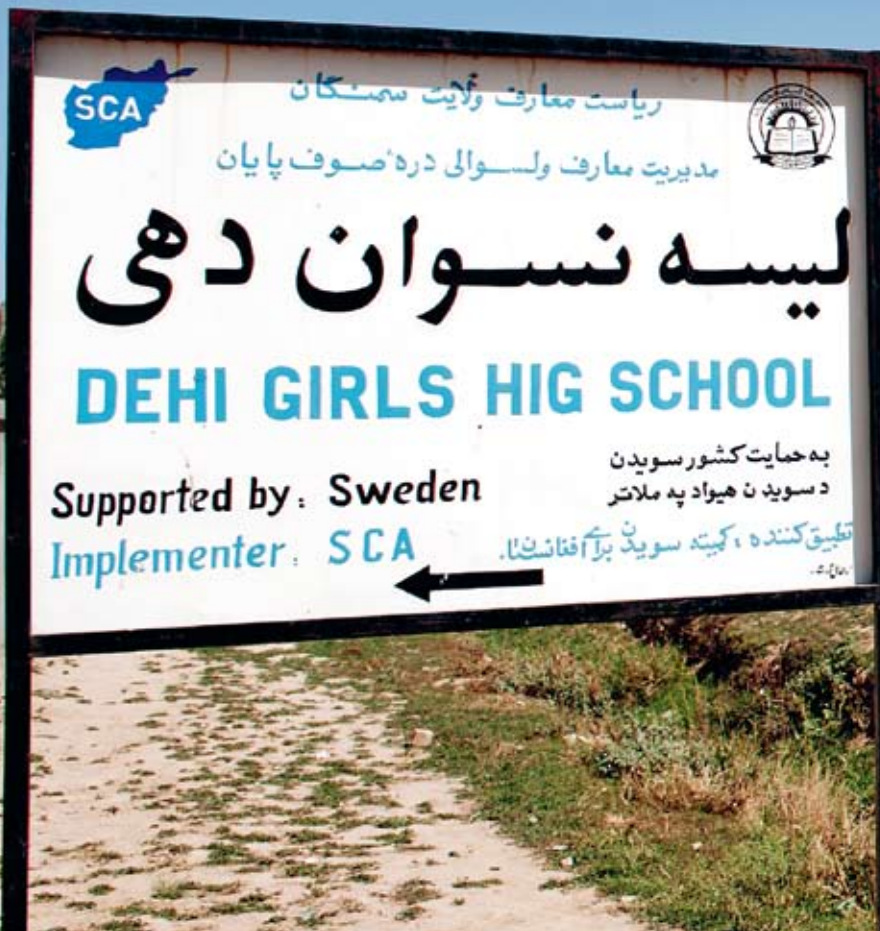
För första gången på över 20 år hade Afghanistan en regering som inte bara var erkänd av hela det internationella samfundet utan som också hade den uttalade ambitionen att bygga en modern stat.

En gigantisk biståndsinsats, ledd av USA, inleddes och under de kommande åren spenderades enorma summor på att återuppbygga landet och på att få till stånd fungerande statliga institutioner. Alla de stora biståndsgivarna var plats i Kabul.

En strid ström av konsulter och nya hjälporganisationer från USA, Europa och andra delar av världen anlände. Ministerier började arbeta med växlande framgång. En nationell utvecklingsstrategi antogs.

Stora delar av biståndet inom områden som hälsa, infrastruktur och landsbygdsutveckling, privatiserades i den mening att projekt gick ut på anbud som enskilda organisationer och konsultfirmor kunde bjuda på. För enskilda hjälporganisationer, som SAK, som under de två föregående "statslösa" årtiondena hade stått för den avgjorda huvuddelen av biståndet, innebar utvecklingen att villkoren för arbetet förändrades. Bland annat innebar det att erfarenhet och kunskap om Afghanistan kom att betyda mindre än den tekniska förmågan att skriva ihop anbud, söka pengar och skriva rapporter.

TILL EN BÖRJAN INNEBAR DEN NYA ERAN att SAKs verksamhet minskade. Kliniker och skolor överlämnades till respektive ministerier 2004-05. Samtidigt påbörjades ett uppbyggnadsarbete, som innebar en långsam utökning av verksamheten. De

senaste elva åren har SAK varit ansvarigt för hälsvården i ett antal provinser.

SAK driver dessutom tre barnmorskeskolor och annan hälso-utbildning för kvinnor. På skolområdet har SAK utvecklat ett program i samarbete med utbildningsministeriet som innehåller ett stort antal byskolor, speciella flickskolor samt stöd till större regeringsskolor i syftet att utveckla dessa till modellskolor eller resurscentra för andra omkringliggande skolor.

SAK stödde 2011 skolor med drygt 125 000 elever, där 54 procent var flickor. Organisationens program för människor med funktionshinder (RAD) når ett par hundratusen personer i sina olika aktiviteter och är det största i sitt slag i Afghanistan.

En värdering av vad som varit SAK viktigaste insats under dessa tre decennier är svår. RAD har åstadkommit underverk för afghaner med funktionshinder genom att assistera dem till ett värdigare liv.

Den stora jordbruksundersökningen, som SAK genomförde i slutet på 1980-talet blev det enda dokumentet, som efter tio års krig, som analyserade effekterna på den viktigaste delen av den afghanska ekonomin. Förmodligen är det ändå bidraget till den starkt förändrade attityden bland landsbygdsbefolkningen till skolundervisning som slår högst.

I slutet av 1970-talet var det en vanlig uppfattning att sekulär undervisning var emot islam och därmed av ondo. Idag när opinionsundersökningar bland bybor görs om vad de anser sig behöva mest, blir skolor ett av de dominerande svaren.

SAKs roll under 1980- och 1990-talen, som den ledande

biståndsorganisationen inom undervisningsområdet, vad gäller flickors rätt till att gå i skola, har otvivelaktigt haft en stor betydelse för denna utveckling.

DE STORA FÖRHOPPNINGARNA efter talibanernas kollaps 2001 om en ljusnande och fredlig framtid för Afghanistan kom snabbt på skam. En del framsteg, som till exempel inom hälso- och utbildningsområdena, gjordes förvisso, men de hamnade i skuggan av en ökande korruption och maktmissbruk inom stora delar av statsbyråkratin.

Det internationella samfundet, lett av USA, lyckades aldrig utforma en hållbar strategi och koordinering av biståndet, vilket ledde till dålig effektivitet och korruption. Talibanerna kom tillbaka som en upprorsrörelse som har spritt sej över hela landet, hjälpta av det växande missnöjet med regeringen och den utländska militärens framfart.

Oavsett vad framtiden efter 2014 har i sitt sköte lär SAK fortsätta att arbeta på samma grundval som under de tre tidigare årtiondena. SAK har konsekvent hållit fast vid devisen "folk till folk", som i praktiken inneburit att arbetet sker i en så nära relation som möjligt med det afghanska bysamhället.

Just denna förankring bland vanligt folk på den afghanska landsbygden har varit styrkan och utgjort ryggraden i arbetet. Det har också varit den främsta anledningen till att SAK klarat av att upprätthålla verksamheten trots ockupationer, inbördeskrig och talibaner. Och så måste det bli i framtiden också. •

